

Een nieuw fundament voor een rechtvaardige toekomst

Stoppen met symptoombestrijding, starten met systeemverandering

Samenvatting

De polycrisis waarin we ons bevinden vereist een fundamentele herziening van onze economie en samenleving: eerlijker, socialer en duurzamer. Een economie waar onverbidde en geconcentreerde financiële groei plaatsmaakt voor breed welzijn, duurzame vooruitgang en het floreren van al het leven op aarde. Een economie in dienst van de samenleving en ons ecosysteem, in plaats van andersom.

Klimaatverandering is slechts één symptoom van een mondiale ecologische crisis die voortkomt uit overconsumptie en schadelijke productieprocessen. Er is behoefte aan een integrale aanpak die ook oog heeft voor het verlies van biodiversiteit, vervuiling, uitputting van hulpbronnen en uitbuiting van mens en dier.

De huidige hyperfocus op financiële groei leidt tot destructieve competitie, die vergelijkbaar is met een *multipolar trap*. Dit mechanisme versterkt schadelijk gedrag, zoals overmatige consumptie en milieu-uitputting, doordat individuele en nationale belangen botsen met het algemeen welzijn. Het doorbreken van deze dynamiek vraagt om structurele hervormingen. Het alternatief is een race naar de bodem op het gebied van milieu en maatschappij, die uiteindelijk ook de economie enorme schade zal toebrengen.

De transitie naar een rechtvaardige, duurzame economie vraagt om zowel technische oplossingen als een verschuiving in onze culturele en economische fundamenten.

Belangrijke stappen, verderop verder uitgewerkt, omvatten:

1. Systeemverandering boven symptoombestrijding
2. Verantwoordelijkheid op basis van uitstoot en handelingsperspectief
3. Consumptie en mobiliteit radicaal heroverwegen
4. Hernieuwbare energie in sociale context plaatsen
5. Psychologische en culturele transitie
6. Klimaatbeleid integreren met bredere rechtvaardigheid
7. Overweeg een persoonlijk CO₂-budget

Introductie

Het nastreven van louter financiële economische groei als hoofddoel is achterhaald en begint steeds destructievere vormen aan te nemen voor de samenleving en onze planeet. Dit terwijl onze collectieve welvaart en productieve capaciteiten ons in staat zouden kunnen stellen om voorbij het groei paradigma te kijken en ons te gaan richten breed welzijn en het regenereren van de planeet. Het is zaak dat we andere keuzes maken in hoe we onze productieve capaciteiten aanwenden, wie de vruchten hiervan plukt en hoe we efficiëntie inzetten voor meer vrije tijd in plaats van meer productie en consumptie. Dit is de enige manier om daadwerkelijk onze gezamenlijke voetafdruk te verkleinen.

Het huidige systeem is een multi-polar trap. Een dynamiek waarbij individuen, bedrijven, of landen in competitie terechtkomen en keuzes maken die op korte termijn en in een beperkte context voordelig lijken, maar op lange termijn en in bredere context (systeemniveau) destructief zijn voor iedereen. Ontsnappen uit deze val vergt systeemanalyse.

Waarom is de transitie moeilijk?

1. Groei en winstmaximalisatie staan op gespannen voet met mens en milieu

- Groene groei is een sprookje. Het is wetenschappelijk niet bewezen dat we economische groei kunnen ontkoppelen van uitstoot, energie- en grondstofferverbruik. Sterker nog, de geschiedenis leert ons het tegenovergestelde.
- Bedrijven die echt duurzaam willen opereren, kunnen vaak niet concurreren op prijs. Dit wordt verergerd door mondiale concurrentie. De huidige tendens is een race naar de bodem wat betreft milieu- en arbeidstandaarden. Zolang we de winsten privatiseren maar de lasten socialiseren, zal het zeer moeizaam zijn om deze tendens een halt toe te roepen.
- Onze economie is extractief, we plegen roofbouw op ons natuurlijk kapitaal om geconcentreerde aandeelhouderswaarde te creëren via schadelijke productie nutteloze consumptie. Dit is geen waarde creatie, maar toe-eigening en laagwaardige conversie. Ruim twee derde van de bedrijfswinsten is ten koste van mens en milieu [1][2].
- Een belangrijke groep aandeelhouders betreft de institutionele beleggers. Zolang deze (wettelijk verplicht zijn om) financieel boven maatschappelijk

rendement plaatsen hebben we te maken met perverse prikkels en streven we het verkeerde hoofddoel na.

2. Geconcentreerde machtsverhoudingen ondermijnen democratische principes

- Extreme machtsconcentratie bij de aandeelhouders waardoor de belangenbehartiging binnen bedrijven maatschappelijk gezien niet goed gespreid is. Deze aandeelhouders zijn namelijk geen representatieve afspiegeling van de samenleving.
- Aandeelhouders streven primair winstmaximalisatie na, andere betrokkenen hebben andere belangen maar weinig invloed.
- Deze machtsconcentratie is niet alleen problematisch bij het nastreven van bedrijfsdoelstellingen, maar ook wat betreft het beïnvloeden van beleid en het vormgeven van de toekomst. De burger haakt af, de lobby neemt het over.

3. Een destructief gekanteld speelveld

- Groei is in het huidige systeem geen keuze maar noodzaak, voor de overheid, financiële instellingen en bedrijven in het algemeen.
- Afschalen van schadelijke activiteit wordt belemmerd door gevestigde economische belangen en achterhaald beleid.
- Fossiele brandstoffen blijven kunstmatig goedkoop door subsidies, die wereldwijd \$7 biljoen bedragen, en in Nederland jaarlijks naar schatting €39 miljard.
- De overheid investeert vooral in vuile vervoersvormen en steekt meer geld in het wegennet dan in het openbaar vervoer. Per kilometer is de CO₂-uitstoot van het wegverkeer 13 keer zo groot als de trein, terwijl de benodigde investeringen in het spoor per kilometer slechts drie keer zo groot zijn.

4. Ongelijkheid ondermijnt draagvlak en handelingsperspectief

- De rijkste 1% van alle Nederlanders stoten 10x keer zoveel CO₂ als de armste 10% [3]. Deze groep bezit tevens een kwart van het Nederlandse vermogen en betaalt ook nog eens relatief minder belasting dan andere huishoudens [4].
- Het reële inkomen van de 30% laagst verdienende mannen afgelopen 40 jaar gedaald, ondanks alle economische groei sinds de jaren '80. Dit effect is gedempt op huishoudensniveau door een grotere

arbeidsparticipatie van vrouwen en toegenomen herverdeling via het stelsel van belastingen, uitkeringen en toeslagen [5].

- Tussen deze twee groepen zit een enorme ongelijkheid, zowel qua uitstootverantwoordelijkheid als qua handelingsperspectief om verduurzamen.

5. Onze focus op concurrentievermogen maakt ons blind voor alternatieven

- We laten ons verblinden door de noodzaak om te concurreren met landen als China en de VS, die lagere sociale en milieu-standaarden hanteren.

Wat moeten we veranderen?

1. Systeemverandering boven symptoombestrijding

- Ontmantel de afhankelijkheid van economische groei: economische groei is niet duurzaam te ontkoppelen van milieu-impact. Creëer een systeem dat welzijn, sociale rechtvaardigheid en ecologische grenzen centraal stelt, zoals in de donut-economie of alternatieve post-groei-economieën.
- Toekomstige weerbaarheid: Introduceer indicatoren die welzijn, ecologische gezondheid en sociale cohesie meten, in plaats van enkel BBP-groei. Dit sluit aan bij bredere internationale bewegingen, zoals de Wellbeing Economy Alliance.
- Democratisering van bedrijven: Stem voor werknemers en gemeenschappen: Via coöperatieve structuren of wettelijke verplichtingen. Stimuleer steward-ownership modellen: Maak winst ondergeschikt aan maatschappelijke waarde.
- Internationale concurrentie: Deprioriteer de noodzaak om te concurreren met landen als China en de VS, die lagere sociale en milieu-standaarden hanteren.
- Investeer in strategische autonomie, regionale circulaire waardeketens en regeneratieve landbouw.

2. Verantwoordelijkheid op basis van uitstoot en handelingsperspectief

- Houd de grootste vervuilers verantwoordelijk: Bedrijven en individuen met de grootste impact moeten een eerlijke prijs betalen voor hun uitstoot en gebruik van natuurlijke hulpbronnen.
- Strengere regelgeving voor multinationals. Van het “no harm” principe naar “do good” als license to operate.
- Schaf fossiele subsidies af en gebruik de vrijgekomen middelen te investeren in duurzame alternatieven

- De vervuiler betaalt: Belasting op vermogen en luxeconsumptie verhogen, zodat de rijken meer bijdragen aan de transitie.
 - End-of-life verantwoordelijkheid: Bedrijven moeten verplicht worden om producten recyclebaar te maken en afvalbeheer in hun kosten te integreren. Extended Producer Responsibility (EPR): Systemen zoals in Zwitserland kunnen als model dienen.
 - Transparantie: Verplicht rapporteren over ecologische en sociale impact.
 - Institutionele beleggers toestaan en aanmoedigen om impact boven financieel rendement te plaatsen.
3. Consumptie en mobiliteit radicaal herdenken
- Energie- en mobiliteitsverslaving verminderen: Maak deelmobiliteit en actief vervoer (lopen, fietsen) aantrekkelijker door infrastructuurinvesteringen en voorzieningen dichterbij mensen te brengen. Dit verlaagt niet alleen emissies maar bevordert ook sociaal welzijn.
 - Zet door met rekeningrijden en laat vooral ook de lease rijders betalen per gereden privé kilometer.
 - Minderen van consumptie: Richt beleid op efficiëntie – minder spullen en energie, en meer focus op kwaliteit en levensgeluk.
4. Hernieuwbare energie in sociale context plaatsen
- Lokaal eigenaarschap stimuleren: Vermijd een concentratie van hernieuwbare energiebronnen in handen van grote bedrijven door coöperaties en lokaal eigenaarschap te stimuleren. Dit maakt de energietransitie eerlijker en versterkt gemeenschappen.
5. Psychologische en culturele transitie
- Narratieven veranderen: Gebruik educatie en campagnes om consumenten bewust te maken van efficiëntie en duurzame keuzes. Leg uit dat welzijn niet afhangt van meer bezit, maar van verbinding met gemeenschap en natuur.
 - Cultuurverandering in bedrijven: Stimuleer alternatieven voor winstmaximalisatie, zoals steward-ownership en B-corps, die ecologische en sociale waarde centraal stellen.
6. Klimaatbeleid integreren met bredere rechtvaardigheid
- Combineer beleid voor ecologische transitie met rechtvaardigheidsmaatregelen zoals: Basisinkomens of andere herverdelingsmechanismen. Toegang tot betaalbare energie, voeding, en mobiliteit voor de armste huishoudens.
7. Overweeg een persoonlijk CO₂-budget

- Overweeg een eerlijk CO₂-budget om te voorkomen dat mensen hun verantwoordelijkheid kunnen afkopen. Houd rekening met:
- Draagkracht: Lagere inkomens hebben beperkte opties en vereisen een ruimer budget.
- Historische uitstoot: Grote vervuilers dragen een grotere verantwoordelijkheid.
- Mondiaal CO₂-budget: In lijn met de 1,5°C-doelstelling.

[1] <https://fd.nl/opinie/1530313/tijd-om-bedrijven-meer-maatschappelijk-te-maken>

[2] <https://esb.nu/ruim-twee-derde-bedrijfswinsten-is-ten-koste-van-mens-en-milieu/>

[3] <https://wid.world/country/netherlands/>

[4] <https://nos.nl/artikel/2435889-vermogensverdeling-in-nederland-scheef-1-procent-bezit-kwart-vermogen>

[5] Universiteit Leiden -Stille wateren hebben diepe gronden *Een analyse van de inkomensverdeling en haar determinanten over de afgelopen veertig jaar*

[6] SEO - Onderweg naar schoon? Overheidsuitgaven voor mobiliteit geanalyseerd 2019